

DIE SUID-AFRIKAANSE LUGMAG SE OPTREDE IN DIE TEATERS VAN NOORD- NAMIBIË EN SUID- ANGOLA 1983-1985: 'N HISTORIESE VERKENNING

Leo Barnard¹

Abstract

In comparison with the preceding years the period from 1983 to 1985 was, as far as the action of the SAAF in the Border War was concerned, relatively quiet. The few big operations in the north of Namibia, as well as cross-border operations in the south of Angola, are analysed in detail. After Operation Askari a period of relative peace followed as the Monitoring Commission was established. The action of the SAAF during Operations Boswilger, Egert and Welmesh brought an end to this. The hostilities built up to such an extent that the end of this period can be seen as the lull before the storm.

In vergelyking met die paar voorafgaande jare was die tydperk 1983 – 1985 wat die Suid-Afrikaanse Lugmag (SALM) se optrede in die Grensoorlog betref, relatief stil. In hierdie artikel word die enkele groot operasies, wat binne die grense van Namibië, sowel as in die suide van Angola gedurende hierdie tyd plaasgevind het, in besonderhede ontleed.

Dit is van belang dat die enkele kenmerke wat die optrede van die SALM bepaal eers aan die orde gestel word. Hoewel die Lugmag sedert die begin van die Grensoorlog op deurlopende basis aan binnelandse operasies deelgeneem het, was daar in geen stadium so 'n bedreiging deur die People's Liberation Army of Namibia (PLAN) (Swapo se militêre vleuel) dat dit in besonderhede bespreek moet word nie. In die tydperk wat hier onder bespreking is, het die SALM op besonder groot skaal aan Operasie Phoenix deelgeneem. (Die operasie word later breedvoerig bespreek.) Dit beteken dat die vegters van PLAN daarin geslaag het om in beduidende getalle deur die militêre sone wat Ovamboland – Namibië se noordgrens met Angola – uitgemaak het, te sypel..

Hierdie soort operasies was uiteraard heeltemal verskillend van die oorgrensoptrede waaraan die SALM gewoon was.

'n Tweede faktor waarmee die SALM tydens hierdie fase van die Grensoorlog deeglik kennis gemaak het, was die toenemende mate waarop PLAN, vir hulle eie dekking, in Angola al nader aan die beskerming van FAPLA (die Angolese se

---

¹ Navorsingsgenoot, Departement Geskiedenis, Universiteit van die Vrystaat. E-pos: leobarnard@vodamail.co.za

regeringsmagte) en die Kubane beweeg het. Hierdie magte is deurlopend toegerus met die mees moderne Russiese krygstuig, onder meer MIG 23-vliegtuie, gesofistikeerde SAM-stelsels, en ander lugafweerwapens.

Peter Dancey stel dit so: “As Soviet military aid continued, backed by an ever increasing Cuban presence, Angola’s military (Forca Arma Populaire de Liberacione Angola – FAPLA) began to establish a sophisticated air defence of Soviet equipped SAM sites complete with radar and control sites, backed up with comprehensive anti-aircraft artillery (AAA).”²

Waar die SALM gedurende die eerste oorgrensoperasies in die sewentigerjare feitlik sonder enige noemenswaardige weerstand van die vyand in Angola kon opereer, het die vyand se gesofistikeerde wapentuig en optrede ’n totaal veranderde strategie van die Lugmag vereis. Nie alleen moes vliegprofiële radikaal verander nie, maar die vlieëniers moes hulle roetes ná elke uitvlug aanpas; deeglik kennis neem van die vyandelike radarstelsels en deurentyd op die uitkyk wees vir vyandelike vliegtuie.

Dit is teen hierdie agtergrond wat die optrede van die SALM in die operasionele gebied in die tydperk 1983-1985 in perspektief geplaas moet word.

Hoewel Operasie Phoenix streng gesproke nie ’n oorgrensoperasie was nie, het die Lugmag presies dieselfde taktiek en doktrines toegepas as wat die geval sou wees as hulle oor die grens beweeg. Om hierdie rede word Operasie Phoenix gelyk gestel aan al die ander oorgrensoperasies.

Vroeg in Februarie 1983 het ongeveer 1 700 van die bes-opgeleide VOLKANO PLAN-vegters (dit was hulle sogenaamde *special unit*) wat deur Willem Steenkamp as “the toughest and most resourceful” vegters van PLAN beskryf word, suidwaarts oor die grens in Namibië inbeweeg.

“The élite formation made the long trip to the Namibian border an annual event – usually in the summer rainfall period when water is plentiful – to cross first into Ovamboland, then to invade the white farming areas – but had rarely succeeded in reaching its desired objectives. Despite preparing for nearly a year, during which the ‘liberators’ acquired the high standard of physical fitness necessary to cover up to 60 kms per day on foot and being equipped with a more than generous scaling of SKS rifles/grenade launchers, as well as RPG-7s, the special unit’s hand-picked troops suffered heavy casualties when they repeatedly became ‘boxed-in’ in counter insurgency ‘search and destroy’ operations which were to ensure that ‘the terrorists slept under a different bush each night’.”³

Ongeveer 13 kompanies van die PLAN-vegters het in Kaokoland, Ovamboland en Kavango inbeweeg, terwyl ’n 14de kompanie alle gevegte met die Suid-Afrikaanse magte in Namibië moes vermy en na die hoofsaaklik wit boerderygemeenskappe suid

² PG Dancy, *South African Air Force* (Kent, Engeland, 2004), p. 40; Vergelyk ook Gennady Shubin (red.), *The oral history of forgotten wars – The memoirs of veterans of the war in Angola* (Moscow, 2007), pp. 24 e.v.

³ DW Pidsley, *The South African Air Force A perspective in the context of the growth and development of the South African society up to 1985, (s.a., s.l.)*, p. 136. Vergelyk ook *Leo Barnard-versameling*, bandopname van onderhoude met lt.-kol. Jimmy Stadler en AO 1 "Rooi" Jan Louwrens, 26 April 1992.

van die rooilyn moes uitwyk om daar 'n nuwe gevegsone te open.⁴ Reeds gedurende die eerste week van die inval is meer as 100 van die PLAN-vegters gedood, maar hulle kon tog daarin slaag om die gebiede in die omgewing van Tsumeb, Otavi en die Etosha-panne, Kamanjab, Outjo en Otjiwarongo te bereik. Die Lugmag het aktief by Operasie Phoenix betrokke geraak toe 'n MLOS (Mobiele Lugoperasiespan) of MAOT (Mobile Air Operations Team) op Grootfontein gestig is om met die opvolgoperasies te help. Van die kant van die Lugmag is helikopters, transport- en ligte vliegtuie ingespan. Teen die middel van April het Operasie Phoenix tot 'n einde gekom toe die oorblywende PLAN-vegters weer noordwaarts oor die grens na Angola uitgewyk het. In die twee maande wat die operasie geduur het, is meer as 300 PLAN-vegters gedood, terwyl meer as 30 inwoners van die gebied en 27 lede van die Suid-Afrikaanse Weermag gesneuwel het.⁵ Tydens hierdie operasie het die Lugmag nooit van sy vegters of bomwerpers in die aanvalsrol gebruik gemaak nie, maar is hoofsaaklik gebruik vir noue lugsteun, troepering, die verskuif van toerusting en die afvoer van verliese.

Dit is hier waar die rol van die helikopter uitgelig moet word. Male sonder tal is troepering en afvoer van verliese deur Pumas gedoen, terwyl die Alouette die rol as *gunship* met onderskeiding vervul het.

Oorgrensoperasies het weer in intensiteit toegeneem. Die Lugmag het ook deel gehad aan 'n beperkte operasie, genaamd Loerie, toe Mirages van 3 Eskader in Augustusmaand begeleiding vir 'n Canberra verskaf het, asook noue lugsteun aan 'n ander uitvlug verleen het. Die res van die jaar is gekenmerk deur min aktiwiteit van die kant van SWAPO en PLAN, behalwe vir vele landmynvoorvalle in Ovamboland en Kaokoland.

Die volgende groot operasie waaraan die Suid-Afrikaanse Lugmag deelgeneem het, was Askari, wat vanaf ongeveer die begin van Desember 1983 tot die middel van Januarie 1984 in die suide van Angola plaasgevind het. Teen die einde van 1983 het dit duidelik begin word dat SWAPO besig was om 'n grootskaalse inval in Namibië vroeg in die volgende jaar se reënseisoen te beplan.

Helmoed Römer Heitman, bekende militêre analis, laat hom hieroor onder meer soos volg uit:

“Intelligence had begun to indicate that SWAPO planning was aimed at a larger than usual rainy season infiltration for early 1984. Further intelligence confirmed this during November. Some of the indicators supporting this assessment, included the large number of terrorists withdrawn for retraining, greatly expanded SWAPO reconnaissance activity, and extensive pre-positioning of arms and supply caches on the intended approach and

⁴ Willem Steenkamp, *South Africa's Border War, 1966-1989* (Gibraltar, 1989), pp.107,108; Vergelyk ook Magnus Malan, *My lewe saam met die SA Weermag* (Pretoria, 2006), pp. 258, 261; Dave Becker, *On wings of eagles, South Africa's military aviation history* (Durban, s.a.), p. 223; JS Bouwer en MN Louw, *The SAAF at war, 1940-1984* (Melville, 1989), p. 184.

⁵ Steenkamp, p. 108.

infiltration axes. The training of SWAPO's 'special forces' elements intended for operations to the south of Ovambo had also been stepped up."⁶

Gedagtig aan wat in die begin van 1983 in die noorde van Namibië plaasgevind het, het die Suid-Afrikaanse Weermag besluit om deur middel van 'n oorgrensoperasie die logistieke infrastruktuur, sowel as die bevel en beheerstelsel van SWAPO, met behulp van lug- en grondaanvalle te ontwrig. Soos sovele kere in die verlede was die doelwitte van die Lugmag se optrede in Askari ook daarop gemik om 'n gunstige lugsituasie oor die teikengebied te skep. Ten einde hierdie doelwit te kon bereik, het die Lugmag 'n vloot van 70 vliegtuie van byna elke soort wat beskikbaar was, getaak.

Die volgende lys van vliegtuie wat deelgeneem het, staaf hierdie argument:

4 x Cessna's	6 X FICZ
4 x Bosbokke	2 X Mirage 111 R2's
4 X DC-3s (Dakota's)	4 X Buccaneers
14 x Alouette-geskuthelikopters	4 X Canberra's
8 x Puma-helikopters	1 X DC-4
11 x Impala's	8 x FIAZ
Totaal: 70 ⁷	

Die Lugmag se doel met hierdie operasie kan soos volg opgesom word:

- Om 'n gunstige lugsituasie oor die Cahama-Mulondo-Cuvelai te verseker;
- om vyandelike uitbreiding van sy lugverdedigingstelsel in die Mulondo-Quiteve-Cuvelai gebied te voorkom;
- om 'n interdiksieprogram te loods in die Chibemba-Mulondo-Casinga gebiede wat Maanskyn- (nag-) operasies insluit;
- om lugondersteuning aan veiligheidsmagte te verleen.⁸

Die Suid-Afrikaanse Lugmag se optrede tydens Operasie Askari word deur 'n paar faktore gekenmerk, wat kortliks bespreek sal word. In die eerste plek was die aanvalle tydens die operasie slegs op die magte van SWAPO toegespits, maar die feit dat hulle vir beskermingsdoeleindes al nader aan die Angolese en Kubaanse magte beweeg het, het veroorsaak dat ook FAPLA in die gevegte betrokke geraak het, en verskeie botsings met die Angolese Weermag het tydens die operasie gevolg. Onder sodanige omstandighede is dit logies om te aanvaar dat die Suid-Afrikaanse Lugmag met die lugverdedigingstellings van die Angolese te donee sou kry. Tydens die aanvalle van die Lugmag het hulle hul vir die eerste keer in die dodelike SAM-8 en SAM-9 missielstelsels vasgeloop.

⁶ Helmoed Römer Heitman, *South African armed forces* (Cape Town, 1990), p. 167.

⁷ Eenheidsgeskiedenis. *Die geskiedenis van 310 LMBP vanaf 1976 tot Junie 1989* (s.a., s.1.), p. 29.

⁸ *Ibid.*, p. 28.

Verskeie uitvlugte is in hierdie tyd onderneem. Daar sal na enkeles verwys word: Op 29 Desember 1983 het 4 Buccaneers met 8x450 KG-bomme elk die tydelike hoofkwartier van SWAPO by Ungulumbashe aangeval. Die grootste botsing tydens hierdie operasie tussen die SA-magte en FAPLA was op 5 Januarie 1984, toe FAPLA se tweede Brigade en Kubaanse bataljons vir SWAPO te hulp gesnel het toe sy hoofkwartier en basis ongeveer vyf kilometer van Cuvelai af deur elemente van die SAW aangeval is. Die spesifieke teikens by Cuvelai was lugafweer- en artilleriestellings. Tydens die aanval op Cuvelai het die SALM 10 X Impala-vegters en later ook 4 X Canberra-bomwerpers teen die vyand aangewend. Tussen hierdie vliegtuie het hulle 60 x 120 KG, 18 x 250 KG, 2 x 450 KG en 600 Alpha-bomme op vyandelike teikens gegooi.⁹

Die Impala van lt. Meintjies is tydens 'n aanval op 23 Desember 1983 deur 'n SAM-missiel getref, maar die vlieënier kon daarin slaag om veilig op Ondangwa te land. 'n Heelwat ernstiger voorval het op 3 Januarie 1984 plaasgevind, toe die Impala van kapt. Joe van den Berg tydens 'n aanval op Cuvelai deur 'n SAM-9 missiel getref is. Wie beter as die Senior Stafoffisier (beplanning), brig.-genl. Dick Lord, is daar om hierdie gebeure na behore te beskryf:

“One of the missiles, later identified as an SAM-9, struck Capt. Van den Berg's aircraft in the tail and completely removed the starboard tailplane, elevator and all.

His aircraft entered the incipient stages of a spin, directly above the target he had been attacking. By reducing speed to below 150 knots, he found that he could control the induced roll to the right. He also discovered that if he allowed the speed to fall below 130 knots, he ran out of elevator control. Having established that he could control his aircraft providing he stayed within that narrow speed band, he set heading for Ondangwa.

Having regained his breath after the excitement of the last few traumatic seconds, he had time to reappraise his predicament. To his consternation he discovered that in the configuration he was forced to fly, the aircraft could not maintain height, and in fact his rate of descent was close to 2000 ft per minute. Reaching Ondangwa was now out of the question, and he was diverted to land at Ongiva. This Angolan airfield had recently been repaired and resurfaced by 400 Airfield Maintenance Unit, for exactly this kind of emergency.

After a few minutes it was realised in the command cell at the Air Force command post in Oshakati, that the aircraft's rate of descent was too great even to allow it to reach Ongiva. The two Puma search and rescue helicopters that had been pre-positioned at Xangongo for the strike, were scrambled and vectored onto a heading to intercept the Impala. Two additional Pumas were scrambled from Ondangwa to assist.

Physical science then began to exert its influence on the course of events. As the Impala lost height the air closer to the ground became progressively denser. The thicker air allowed the engine to produce more thrust, and improved the aerodynamic qualities of the wings giving more lift. The net result was that the Impala's rate of descent decreased from 2000 ft. per minute to 1500, 1000, 800, 700 and eventually about 400 ft. per minute. The shallower

⁹ Dick Lord, *Fire, flood and ice. Search and rescue missions of the South African Defence Force* (Johannesburg, 1998), pp. 23-24.

angle of dive allowed Joe to stretch the glide, and he sneaked over the threshold at Ongiva with very little height to spare, and performed an excellent touchdown."¹⁰

Die optrede van Joe van den Berg was tekenend van die gemiddelde Suid-Afrikaanse vlieënier – om onder die moeilikste omstandighede kop te hou, om die vliegtuig te bly beskerm en terselfdertyd rasionele besluite te neem.

'n Volgende kenmerk van die Lugmag se optrede tydens die operasie was dat hulle in staat was om 'n element van die Suid-Afrikaanse Pantsermag met sy 200 man met noue lugsteun by te staan, ten spyte daarvan dat hulle so ver as Cassinga (250 km noord van die Angolese grens) gevorder het.¹¹ Die Lugmag kon daarin slaag, danksy die feit dat feitlik permanente MLOS-spanne op Xangongo en Ongiva gevestig was, nadat die twee basisse deur die oprukkende Suid-Afrikaanse magte verower is. Dit is veral Ongiva wat van groot belang was, want die meeste van die optredes deur die grondmagte is vanaf dié taktiese hoofkwartier beplan. Die bruikbaarheid van Ongiva is verder verhoog deurdat die aanloopbaan herstel en van 'n nuwe oppervlakte voorsien is. Vir die Lugmag het dit groot voordele ingehou, want Dakotas, in plaas van Pumas, kon nou die nodige troepering doen en ook voorrade vir die invalsmag invlieg.

Die gesamentlike optrede van die Pantsermag, wat ook elemente van die Burgermag en Lugmag tydens Operasie Askari ingesluit het, het veroorsaak dat hierdie konvensionele stryd gewen kon word. In die aanvalle is nie minder nie as 324 soldate van die vyand dood, teenoor die 21 van die Suid-Afrikaners.¹²

Soos so dikwels tydens oorgrensoperasies gebeur het, het dae van uitsonderlike heldhaftigheid tydens Operasie Askari nie uitgebly nie. Wat die Lugmag betref, is daar een *Honoris Crux*-medalje aan 'n vlieënier, kapt. Carl Friedrich Wilhelm Alberts, toegeken. Tydens die aanval op Cuvalei was Alberts getaak om noue lugsteun aan die oprukkende Suid-Afrikaanse Pantsermag te verleen. In die proses het hy onder hewige vyandelike vuur deurgeloopt, maar sy posisie bly behou en met vuurpyle op die vyandelike stellings gevuur. Tydens die aanval is twee Ratel-troepedraers as gevolg van vyandelike vuur asook 'n myn buite werking gestel. Uit die lug het Alberts die posisie van die vyandelike tenks per radio aan die Suid-Afrikaanse artillerie deurgegee. Hulle vuur op die vyand was so doeltreffend dat hulle moes onttrek en daarmee is 2/lt. Alexander Macaskill die geleentheid gebied om van die insittendes van die twee Ratels te ontruim. Vir hulle optrede het die lugmagoffisier Alberts, maar ook Macaskill, die hoogste toekening ontvang.¹³

¹⁰ *Ibid.* Vergelyk ook Eenheidsgeskiedenis. *Die geskiedenis van 310 LMBP...*, p. 29.

¹¹ *Leo Barnard-versameling*, bandopname van onderhoud met brig.-genl. Tobie van Schalkwyk, 18 Januarie 1992.

¹² *Ibid.* Vergelyk ook Jan Breytenbach, *To live by the sword 32. Buffalo Battalion – South Africa's foreign legion* (Johannesburg, 1990); Pidsley, p. 137; Piet Nortje, *32 Battalion The inside story of South Africa's elite fighting unit* (Kaapstad, 2007), pp. 193-199.

¹³ Ian Uys, *Cross of Honour* (Germiston, 1992), pp. 107, 108.

Wat die Lugmag betref, was Operasie Askari, retrospektief beskou, ’n groot sukses. Met die relatief min vliegtuie tot hulle beskikking het hulle ’n baie hoë vliegtempo gehandhaaf en kon hulle die Pantsermag in elke opsig bystaan. Die feit dat die Lugmag vir die eerste keer ook van ’n gerekenariseerde bevel- en beheerstelsel gebruik gemaak het, het hulle optrede vergemaklik en bespoedig. Dick Lord kry, wat Operasie Askari betref, die laaste woord in: “In Operation Askari the Air Force did the right things at the right time, they used all their resources to the limit. The ground battle at (Cuvelai) and near vicinity was short but ferocious, and the main campaign had been won by die correct use of air power. The SAAF did themselves proud.”¹⁴

Die volgende fase in die Grensoorlog was heel interessant, want wedersydse aanvalle op die slagveld is verruil vir rondetafelgesprekke in ’n poging om die eskalاسie van die konflik te ontlont. Hierdie poging sou as die Gesamentlike Moniteringskommissie (Joint Monitoring Commission) bekend staan.

Na afloop van Operasie Askari het die Suid-Afrikaanse Weermag nie soos gewoonlik onmiddellik sy magte uit Angola onttrek nie, maar ’n semi-permanente, maar hoogs klandisiene mag, wat bestaan het uit ligte, mobiele soek-en-vernietigspanne in die land gehou. Hierdie spanne is tot ’n maksimum van 100 km in die Angolese grondgebied aangewend in ’n poging om te verseker dat SWAPO en PLAN nie so maklik noord van die grens tussen Namibië en Angola kon hergroepeer nie. Terwyl hierdie proses aan die gang was, het die Suid-Afrikaners die Angolese regering uitgenooi om aan samesprekings oor die “oorlog” deel te neem. Die RSA-regering is tot hierdie stap gedwing deur die internasionale gemeenskap wat in ’n toenemende mate begin aandring het op die onttrekking van Suid-Afrika aan die gebied. Daar was selfs aanduidings dat die Westerse moondhede wat die Republiek van Suid-Afrika tradisioneel beskerm het, nie verder bereid was om met hulle vetoreg voorgestelde sanksiematreëls te keer nie. As Suid-Afrika strafmaatreëls wou verhoed, sou hy geen ander keuse hê nie as om met die Angolese regering te onderhandel.

Na ’n tydsame proses is die Lusaka-ooreenkoms, wat as die Gesamentlike Moniteringskommissie (Joint Monitoring Commission) bekend sou staan, op 16 Februarie 1984 tussen die regerings van die RSA en Angola gesluit.¹⁵ Die Kommissie het bestaan uit lede van FAPLA (die Angolese Weermag) en van die Suid-Afrikaanse Weermag. Twee faktore staan uit. Die eerste is dat die Kommissie as monitor moes optree om te bepaal of die Suid-Afrikaanse troepe uit Angola tot suid van die grens teruggetrek word. In die tweede plek moes die monitorspan verseker dat SWAPO en die Kubane nie die gebied beset wat deur die Suid-Afrikaners ontruim is nie.

¹⁴ *Leo Barnard-versameling*, bandopname van onderhoud met brig.-genl. Dick Lord, 16 Junie 1997.

¹⁵ André du Pisani, "SWA/Nambia update: 1981-1984", *Africa Insight* 14(3), 1984, p. 184. Vergelyk ook Heitmann, *South African armed forces*, p. 169; Eenheidsgeskiedenis, *Geskiedenis van 1 Eskader, (s.a., s.l.)*, pp. 166-167; Magnus Malan, p. 262; Pidsley, pp.137-138.

Teen die begin van Maart het die Kommissie amptelik met sy werksaamhede begin. Gou was dit duidelik dat SWAPO hom nie aan die ooreenkoms sou steur nie en so vinnig as moontlik die vakuum sou vul wat deur die SA Weermag gelaat is. Die gevolg hiervan was dat insypeling oor die grens weer tot 'n nuwe hoogtepunt sou styg. Van die kant van die MPLA en die Kubaanse soldate self was daar 'n hewige opbou van konvensionele wapens. Hierdie situasie het Suid-Afrika tot 'n besluit gedwing. Spoedig al was dit vir die Suid-Afrikaners duidelik dat, ten spyte van die Lusaka-ooreenkoms, SWAPO met sy infiltrasie volgehou het. Vanaf die Angolese kant wou dit voorkom asof daar geen vordering gemaak is met die langtermyn doelwitte nie.

Na verskeie vrugtelose pogings tot die herstel van die Lusaka-ooreenkoms, het Suid-Afrika aangekondig dat hy die Gesamentlike Moniteringskommissie (GMK) met ingang 16 Mei 1985 ontbind. So het een van die eerste pogings om vrede in SWA/Namibië te bring, skipbreuk gely. Uit die Suid-Afrikaanse militêre hoek gesien, was die poging beslis nie suksesvol nie, omdat die Kommissie slegs in sy eerste doelwit, nl. Suid-Afrika se onttrekking, kon slaag. Uit die hoek van die SAW het SWAPO die Lusaka-ooreenkoms bly verbreek, en kon die Gesamentlike Moniteringskommissie nie daarin slaag om SWAPO by die ooreenkoms te hou nie.¹⁶

Wat die Suid-Afrikaanse Lugmag se optrede in die Gesamentlike Moniteringskommissie betref, was dit hoofsaaklik beperk tot administratiewe groepe, asook helikopterbemanning wat voorrade vir die Suid-Afrikaners moes aanvul en ook vervoer moes verskaf wanneer skendings van die Lusaka-ooreenkoms ondersoek moes word. 'n Verskeidenheid vlugte met die personeel van die GMK is uiteraard onderneem. 'n Ooggetuie van hierdie gebeure se persoonlike ervaring is treffend:

“At Ruacana there was a holiday resort which was used as conference centre. The parties taking part in these talks were known as the ‘JMMC’ or Joint Military Monitory Commission.

Every day the Puma helicopter would transport the members of our security forces from Ruacana to the ‘falls’, as it was commonly known. From here various parties would board the helicopter and travel along the Angola/SWA border to the various beacons. These were stations along the border, where Cuban and South African troops would be stationed together! The parties would then visit these ‘stations’ to monitor the peace talks.

What I experienced as a total eye-opener, was the time I had the opportunity of going along on one of these ‘border visiting’ missions. It was strange in that we landed at Ruacana falls and 5 of our officers had to climb out and jump into their helicopter, which was an Aerospaciale Dauphin. Five of their officers then hopped in with us.

It was quite an experience sitting opposite the ‘enemy’ and just staring at each other. There were two high ranking-officers of the Cuban Defence force, two FAPLA officers and an FNL officer. They all had their Russian made AK 47 rifles with them, so you can imagine how important my R5 rifle became.”¹⁷

¹⁶ Steenkamp, pp. 117-122.

¹⁷ LG Hattingh en SJ McGuinness, *Die geskiedenis van 42 Eskader van die Suid-Afrikaanse Lugmag vanaf 23 Januarie 1945 tot 31 Maart 1989, (s.a., s.l.)*, p. 167.

Uit 'n lugmaghoek was hierdie tydperk in die Grensoorlog in die geheel gesien 'n rustige tydperk, waar daar op opleiding en soortgelyke prosesse gekonsentreer kon word.

So teen ongeveer die middel van die tagtigerjare het dit vir al die waarnemers van die gewapende stryd in die noorde van Namibië en Suid-Angola duidelik begin word dat die konflik 'n heeltemal nuwe dimensie begin aanneem. Waar dit aanvanklik slegs die optrede van die Suid-Afrikaanse magte teen SWAPO en sy PLAN-vegters in die noorde van Namibië en Suid-Angola was, het die magte van FAPLA, die Kubane en Russiese raadgewers, sowel as UNITA van Jonas Savimbi, nou aktief tot die gewapende stryd in hierdie wêrelddeel toetree. Die gevolg hiervan was dat dit 'n saak van totale onmoontlikheid geword het om vanaf 1984/85 tot aan die einde van die Grensoorlog in 1989 te onderskei tussen die verskillende magte wat mekaar in hierdie militêre stryd bygestaan het. So was dit vir die Suid-Afrikaanse Weermag bykans nie meer moontlik om te bereken dat hy 'n kamp van die PLAN-vegters in Angola gaan aanval, sonder om ook met FAPLA slaags te raak nie. Die ander kant van die muntstuk is egter net so waar. Dit was lankal nie slegs meer die magte van FAPLA wat UNITA die stryd aangesê het nie, maar 'n gekombineerde mag van FAPLA, die Kubane en die Russe, gerugsteun deur die modernste Russiese wapentuig.

'n Ander dimensie wat in hierdie stadium baie sterk na vore begin tree het, is die feit dat die militêre konflik nou 'n internasionale karakter begin kry het. Die belangstelling van die Groot Moondhede, en veral die Verenigde State van Amerika, met Chester Crocker as die hooffiguur, het vanaf 1985 begin toeneem, en het 'n beduidende invloed op die gebeure in die gebied uitgeoefen. Hiermee saam is die Verenigde Nasies ook op 'n meer gereelde grondslag by die vyandelikhede in veral Angola betrek. Waar die oorgrensoperasies van die Suid-Afrikaanse magte vir baie jare byna ongesiens verby gegaan het, is enige grensskendings, hetsy deur grondmagte of die Suid-Afrikaanse Lugmag, nou deur die Angolese onder die aandag van die internasionale gemeenskap gebring. 'n Sprekende voorbeeld hiervan was die hewige internasionale reaksie toe 'n Suid-Afrikaanse patrollie van die verkenningskommando in die olieryke Cabinda-provinsie in Noord-Angola deur die Angolese Weermag betrap en twee lede gedood is, terwyl 'n beseerde, kapt. Wynand du Toit, in hegtenis geneem is.¹⁸

Uit die voorafgaande is dit duidelik dat die vyandelikhede wat hoofsaaklik in Angola plaasgevind het, in 'n toenemende mate weg van die slagveld na die raadsale van die wêreld verskuif is. Suid-Afrika se les was dat die groot oorgrensoperasies van die vroeë tagtigerjare om SWAPO-kampe te gaan aanval tot die verlede behoort het – die internasionale gemeenskap sou weke- of selfs maandelange operasies, wat bloot as voorsprongoperasies bedoel was, beslis nie verder gedooë nie.

¹⁸ Steenkamp, p. 130.

Te midde van die internasionalisering van die probleem, asook die feit dat die Gesamentlike Moniteringskommissie misluk het, het daar 'n nuwe tydvak in die Grensoorlog aangebreek. Die finale onttrekking op 15 April 1985 van Suid-Afrika uit die Gesamentlike Moniteringskommissie het 'n paar prosesse tot gevolg gehad. In die eerste plek was dit vir die Suid-Afrikaners duidelik dat FAPLA nie SWAPO-skendings van die Lusaka-ooreenkoms kon of wou stopsit nie. Uit 'n totaal van 142 skendings wat aangemeld is, was daar slegs vier waar die Suid-Afrikaanse Weermag en die Gebiedsmag van Namibië in die beskuldigdebank geplaas is. Hieruit vloei die tweede proses logies, want die PLAN-vegters het die staking in vyandelikhede tot hulle voordeel aangewend deur weer bassise in die ontruimde gebied net noord van die Angolese grens in te rig, vanwaar aanvalle in Namibië uitgevoer is.

Die Suid-Afrikaanse Weermag het hierdie toedrag van sake nie geduld nie en enkele weke ná die onttrekking uit die Gesamentlike Moniteringskommissie het Suid-Afrikaanse grondmagte, met behulp van elemente van die Lugmag, PLAN-vegters oor die Angolese grens gevolg. Die operasie wat as Boswilger bekend sou staan, het teen die einde van Junie plaasgevind en die Suid-Afrikaanse magte het hulle vir 'n tydperk van hoogstens 48 uur noord van die Angolese grens bevind.

'n Soortgelyke operasie, genaamd Egert, het in September 1985 plaasgevind toe SWAPO-basisse net noord van die Angolese grens deur Romeo Mike-spanne ('n reaksiemag) aangeval is in 'n poging om die normale insypeling van die PLAN-vegters in die reënseisoen in Namibië te ontwrig. Die Lugmag het ook aan hierdie operasie deelgeneem deur verskeie verkenningsvlugte uit te voer, asook deur die helikopters in die rol van noue lugsteun aan te wend en op bystand te wees indien daar ongevallen sou voorkom.¹⁹

Die optrede van die Angolese Weermag, asook die Kubaanse troepe en Russiese raadgewers teen die einde van Julie 1985, het 'n totaal nuwe dimensie geopen vir die vyandelikhede wat in Angola plaasgevind het. In 'n optrede wat as *Operation Congress II* bekend sou staan, het die genoemde gesamentlike magte teen UNITA opgetree in 'n poging om sy militêre mag te breek. Die mag wat die Angolese Weermag in die veld kon stoot, is aangevoer en geadviseer deur die Kubane en Russe, terwyl dit ook versterk is deur duisende PLAN-vegters wat met hulle militêre opleiding in Angola besig was. Om die mag nog meer formidabel te maak, is dit gerugsteun deur die modernste Russiese tenks, artillerie en die nuutste modelle van Russiese vliegtuie. Die aanvalsplan het daarop neergekom dat die mag in twee sou verdeel en dat die eerste deur die Gazombo-boog in die ooste van Angola na Unita sou opruk. Die tweede mag sou vanaf Mavinga in die suidooste met die opmars na die stellings van Savimbi en sy Unita-beweging begin.²⁰

¹⁹ Becker, p.227. Vergelyk ook Lord, pp. 53-57.

²⁰ Steenkamp, p. 133; Al J Venter, pp. 163 e.v.; Dancey, p. 40.

Aanvanklik het die oprukkende FAPLA-mag die een doelwit na die ander bereik en daarin geslaag om UNITA uit die Gazombo-boog te dryf.²¹ UNITA-teenwoordigheid in Mavinga het 'n al groter bedreiging geword, omdat die FAPLA-magte daarin geslaag het om oor die Lomba-rivier te breek. Dit is in hierdie stadium dat die FAPLA-aanval sy stukrag begin verloor en in der waarheid gestop is deur 'n gesamentlike mag van UNITA, die Suid-Afrikaanse artillerie en die Suid-Afrikaanse Lugmag. Na die gevegte by die Lomba-rivier het die FAPLA-mag teruggetrek, en kon UNITA en sy bondgenote vir die oomblik asem haal, maar dit was reeds in hierdie stadium duidelik dat die uitwissing van Savimbi en UNITA hoog op die prioriteitslys van die Angolese Weermag was.

Dit is belangrik om te let op die Suid-Afrikaanse Lugmag se optrede tydens hierdie operasie. Van die begin af was dit duidelik dat UNITA nie die mas sou opkom indien daar nie hulp van Suid-Afrika se kant af verleen word nie. Behalwe die enkele artilleriste en elemente van die verkenningskommando, het die hulp vir UNITA, om hierdie aanslag die hoof te bied, hoofsaaklik van die kant van die Suid-Afrikaanse Lugmag gekom. Dit het op 'n velerlei wyses gemanifesteer. So is verskeie lede van die Lugmag, onder andere Mossie Basson, ingevlieg om as raadgewers vir UNITA in die Gazombo-boog op te tree.²² Aan die ander kant het Suid-Afrikaanse transportvliegtuie in die nag letterlik op boomtophoogte oor die grens gevlieg om die UNITA-troepe op die mees afgeleë dorpies en gehuggies van wapentuig en ander noodsaaklikhede te voorsien. Dieselfde proses is deur die groter transport-helikopters (Pumas) herhaal, maar hulle kon minstens heel gemaklik in 'n opening in die bosse land.

Daar is min bekend oor die byna heldhaftige daade van die vlieëniers en bemannings van die Suid-Afrikaanse transportvliegtuie tydens hierdie uitvlugte. Onder die moeilikste omstandighede moes die logge C130- en C160-transporters, ten volle gelaai, in 'n stikdonkernag (en dikwels hewige donderstorms) in vyandelike gebied op boomtophoogte (om vyandelike radar te ontduik) na 'n ruitverwysing op 'n kaart vlieg. By hierdie dorpies was daar gewoonlik so 'n soort aanloopbaan wat dan op 'n eiesoortige manier verlig is. Die UNITA-soldate het elk met 'n blikkie vol sand wat vol paraffien gegooi is, langs die kante van die aanloopbaan stelling ingeneem. Op 'n gegewe oomblik, as die vliegtuig enkele minute van die aanloopbaan was, is daar per radio met die troepe op die grond gekommunikeer en het almal hulle blikfakkels aan die brand gestee. Sonder enige komposisie of afstand aanduiding het die Flossie dan geland om die nodige aanvulling te doen. Dieselfde proses het hom herhaal as die vliegtuig weer moes opstyg. Hierdie optrede van die groot transportvliegtuie het die feit beklemtoon dat daar onder die moeilikste

²¹ Lord, p. 10.

²² *Leo Barnard-versameling*, bandopnames van onderhoude met kol. Mossie Basson, 14 Mei 1996 en kol. Jan Minnie, 16 Mei 1996.

omstandighede werkbare planne gemaak kon word wat vir die Lugmag verseker het dat gestelde doelwitte bereik kon word.²³

Met die aanslag teen die FAPLA-mag ten weste van die Lomba-rivier het die Suid-Afrikaanse Lugmag se vegters en bomwerpers 'n beduidende rol gespeel om die vyand terug te dryf. Die vegters het nie alleen heelwat bomme op die vyandelike aanmars afgegooi nie, maar het deur hulle akkurate vuur gevoelige verliese toegedien. Dit is verder van belang om daarop te let dat hierdie aanvalle absoluut noukeurig beplan moes word vanweë die vyandelike radar- en lugafweerstellings, asook die bedreiging wat die Angolese Lugmag met sy vloot van moderne Russiese vliegtuie ingehou het. Nietenstaande hierdie werklikhede was die aanvalle van die Suid-Afrikaanse bomwerpers en vegters besonder doeltreffend en was dit 'n faktor waarmee die Angolese Weermag deeglik rekening moes hou.

Die Impalas, as ligte vegters, is ook op 'n deurlopende basis tydens hierdie aanvalle gebruik. Vir die eerste keer in die Suid-Afrikaanse Weermag se deelname aan die Grensoorlog is daar besluit om 'n 16 skip-formasie op die vyand by die Lomba-basis, asook vyandelike basisse verder weg, uit te voer. Die probleem was egter om 16 Impalas so gou moontlik in die lug te kry op die kort aanloopbaan van net by die 6 000 vt. by Rundu, wat nie eens oor rybane beskik het nie. Kol. Jan Minnie kan nog goed onthou dat dit slegs sowat 'n kwartier geduur het om die formasie van 16 Impalas in die lug te kry, en nadat die missie verby was, weer so 15 minute vir almal om te land.²⁴

Tydens die laaste week van Oktober 1985 het daar 'n gebeurtenis plaasgevind wat in die annale van die geskiedenis van die Suid-Afrikaanse Lugmag opgeteken sal staan as een van die mees uitdagende, maar ook suksesvolle operasies wat ooit onderneem is. Operasie Welmesh was een van die mees klandestiene operasies wat ooit uitgevoer is en selfs vandag nog is daar nie baie persone wat bereid is om openlik te vertel wat gebeur het nie.²⁵ Te midde van hierdie geheimhouding is dit tog moontlik om die storie te rekonstrueer van hoe dit vir die Suid-Afrikaanse Lugmag moontlik was om diep in vyandelike gebied, van die heel modernste geskuthelikopters van Russiese oorsprong met 'n ligte vegter soos die Impala MK II af te skiet.

Tydens *Operation Second Congress* wat deur die FAPLA-magte geloods is, het hulle gebruik gemaak van verskeie Russiese helikopters wat op Cuito Cuanavale gestasioneer was. Die vloot het onder meer bestaan uit vier MI-25 Hinds, twee MI-8 en vier MI-17 helikopters. Tydens genoemde operasie is die helikopters gebruik

²³ Helmoed Römer Heitman, *War in Angola. The final South African phase* (Gibraltar, 1990), pp. 321-322. Vergelyk ook *Leo Barnard-versameling*, bandopname van onderhoude met kol. "Tinkie" Jones, 24 April 1996 en lt.-kol. "Spof" Fee, 24 April 1996.

²⁴ *Leo Barnard-versameling*, bandopname van onderhoud met kol. Jan Minnie, 18 Mei 1996 en kol. Steyn Venter, 21 Mei 1996.

²⁵ Malan, p. 280; Vergelyk ook *Leo Barnard-versameling*, bandopnames van onderhoude met kol. Mossie Basson, 14 Mei 1996, en Jan Minnie, 18 Mei 1996; FA Young, *The history of 25 Squadron of the South African Air Force, from 1 July 1942 to 27 October 1990 (s.a., s.l.)*, pp. 191-192.

om broodnodige aanvullings vir die FAPLA-magte op die front te doen, omdat die toevoerroetes enersyds onbegaanbaar was en UNITA andersyds die konvooi so lastig geval het dat normale bevoorrading nie kon plaasvind nie. Die aanvulling waarvan hier sprake is, het hoofsaaklik bestaan uit brandstof, voertuigonderdele en mediese voorrade, terwyl gevegsverliese ook in die uiterste gevalle deur die helikopters afgevoer is. Uit bogenoemde kan dus afgelei word dat die Russiese helikopters op Cuito Cuanavale 'n onmisbare skakel in die oorlogspoging was – die MI-25 Hinds het noue lugsteun verskaf aan die swaargelaaide helikopters wat daagliks tussen hulle tuisbasis en die gevegsfront geopereer het.

Dit is in hierdie stadium nodig om die leser daarop te wys dat die vlieëniers van hierdie helikopters 'n besonder geïkete metode van optrede gehad het. Dit is algemeen deur die Suid-Afrikaanse vlieëniers aanvaar (en daar was ook sprake dat inligting uit die geleedere van FAPLA na die Suid-Afrikaners deur 'n mol gelek is) dat hulle eweknieë in die Angolese Lugmag die kuns om 'n helikopter te vlieg nie heeltemal vervolmaak het nie. In die eerste plek was hulle so bang vir die Amerikaanse *Stinger* skouergelanseerde grond-tot-lug-missiel wat in UNITA se besit was, dat hulle op 'n hoogte van 3 000 – 6 000 voet bo seevlak gevlieg het – 'n ideale teiken dus vir vegters wat hulle wou onderskep. Swak radio-dissipline was die achilleshiel in hulle mondering, wat natuurlik veroorsaak het dat die Suid-Afrikaners met behulp van moderne luisterapparate presies hulle doen en late kon vasstel. Dit is veral hier waar Mossie Basson waardevolle werk verrig het en met behulp van sy span tegnisiërs en die meeluisterapparate inligting bekom het waarsonder 'n operasie van hierdie omvang beslis nie sou kon plaasvind nie.

Die volgende groot probleem wat algemeen onder die Angolese Lugmag se vlieëniers voorgekom het, was hulle onvermoë om te navigeer. Voordat hierdie aspek te negatief vertolk word, moet die oningeligte leser van die feit kennis neem dat navigasie in die suidooste van Angola op sy beste 'n nagmerrie is. Die wêreld is absoluut plat met geen uitstaande berge, koppies of hoogtes nie.

Hierbenewens is die gebied ook nie eintlik ontwikkel nie en is daar geen spoorlyn, geteerde of ander hoofpaaie, groot dorpe of ander sentra nie. Ten einde hierdie probleem die hoof te bied, kan aanvaar word dat die Russiese, Kubaanse en ander instruktore die Angolese vlieëniers beveel het om elke dag op dieselfde tyd op te styg en elke dag presies dieselfde roete na die oorlogsfront te volg.

Nadat die gedagte by die Suid-Afrikaanse Lugmag begin posvat het dat hierdie konvooi helikopters 'n maklike teiken kon wees en dat die afskiet van een Russiese helikopter slegs positiewe resultate kon oplewer, is die plan aan die Militêre Hoofkwartier in Pretoria voorgelê. Die plan is in hooftrekke aanvaar, maar daar is duidelik uiteengesit dat dit presies tot op die sekonde uitgewerk moes wees en veral dat die Russiese geskuthelikopters nie die kans moes kry om kop-aan-kop sy wapenstelsels op die Impalas te rig en af te vuur nie. Ten einde vertrouwd te raak met

die hele operasie, onthou Jan Minnie, een van die Impala-vlieëners, nog goed dat die Suid-Afrikaners met Puma-helikopters in die omgewing van Rundu goeie het. Elke denkbare scenario is nageboots, totdat die agt Impala-vlieëners binne enkele dae gereed was om die operasie aan te pak. Die Impalas is opgedeel in vier pare, waarvan drie verkenning en die aanval sou doen, terwyl die vierde paar as 'n reserwe vir 'n soek-en-reddingsoperasie sou dien. Enkele Pumas met die nodige lugstormtroepe aan boord is vir dieselfde opdrag getaak.

By die eerste geleentheid het verkenningselemente van die Suid-Afrikaanse Weermag bevestig dat helikopters van die Angolese Lugmag van die lughawe by Cuito Cuanavale opgestyg het en na die suide op pad was. Die Impalas wat op *cockpit-standby* was, is gespaander, maar kon nie die helikopters opspoor nie. Op 27 September 1985, laterig die middag, is die kodeboodskap weer eens van die verkenningselement ontvang en was die Impalas byna dadelik in die lug. Tydens 'n vlug waarin daar absolute radiostilte gehandhaaf is, het die Impalas letterlik op boomtophoogte na die voorafbepaalde gebied vertrek. Hier het die Nommer 2 vlieëner, Leon Maré, die helikopters die eerste keer opgemerk en van agter af 'n aanval op die laaste MI-25 geloods. Die helikopter het in vlamme uitgebars en stadig na benede gedaal waarop die Impala hom tydens 'n tweede aanval so raakgeskiet het dat dit na die grond geduik en ontplof het. Intussen het die leier van die Impala-vlug, maj. (Pine) Pienaar, sy aanval op die ander MI-25 gekonsentreer. Op 'n afstand van so 500 meter het die Impala op die Russiese helikopter losgetrek en met sy eerste aanval daarin geslaag om hom uit die lug te skiet, sodat dit in vlamme op die grond neergestort het. Albei die Impalas het onmiddellik die gevegsgebied ontruim en op 'n baie lae hoogte na hulle tuisbasis teruggekeer.

Twee dae later, op 29 September, is daar weer berig ontvang dat die vyandelike helikopters op Cuito Cuanavale opgestyg het. Teen 09:50 het die voorste Impalas, met kmdt. (Nefie) van den Heever (leier) en kapt. Wayne Westoby aan die stuurstok, na die voorafbepaalde punt beweeg. In 'n geveg wat enkele minute geduur het, slaag Westoby daarin om 'n MI-25 en 'n MI-17 af te skiet, en Nefie van den Heever 'n MI-25. Intussen het Kevin Truter, ook in 'n Impala, op die ander MI-17 'n kop-aan-kop-aanloop gedoen, wat die MI-17 gedwing het om 'n onherstelbare noodlanding te doen. Die aankoms van twee MIG-23-vegters op die toneel het veroorsaak dat die Impalas so vinnig en laag as moontlik na hulle tuisbasis koers gekry het.

Die aanvalle van die Impalas op die ses Russiese helikopters het tot gevolg gehad dat die Angolese Lugmag tydens *Operation Second Congress* nooit weer van hierdie soort helikopters gebruik gemaak het nie. Hierbenewens het die hele operasie 'n besondere pluimpie vir die Suid-Afrikaanse Lugmag verwerf, wat daarin geslaag het om met 'n opleidingsvliegtuig, want dit is presies wat die Impala was, gevorderde Russiese geskuthelikopters af te skiet.

Die jare onder bespreking was, wat die SALM se optrede in Angola betref, in 'n sekere mate die stilte voor die storm. Gedurende 1986 en daarna het die lugmagoperasies in dringendheid, moeilikheidsgraad en waagmoed toegeneem. Die SALM sou nou nie net optree teen elemente van PLAN (SWAPO) nie, maar het wel deeglik in 'n groter mate te doen gekry met die gewapende magte van FAPLA (ANGLO), die Kubane en Russiese en Oos-Duitse militêre raadgewers. Vanweë die lugbedreiging, en veral as gevolg van die uitgebreide stelsel van radar- en grond- tot-lug-misielstelsels, asook gevorderde geskuthelikopters en MIG- vegters, het dit 'n al groter bedreiging geword om in Angola op te tree.

Die optrede van die SALM gedurende die jare 1983-1985 sal in die geheue van die lugmaggemeenskap bekend staan as 'n moeilike, uitdagende, maar intens bevredigende tydperk. Ten spyte van die enkele verliese was die SALM se ystervuis nl. helikopters (Pumas en Alouette's); vragvliegtuie (C 130's, C 160's en Dakotas); bomwerpers (Canberras en Buccaneers) en vegters (Impalas en 'n verskeidenheid Mirages) gereed en gewillig om hulle deel by te dra tot die SAW se militêre poging in die noorde van Namibië en Suid-Angola.